

MIEJSCE SEKTORA SPÓŁDZIELCZEGO W GOSPODARCE NARODOWEJ POLSKI

Danuta Mierzwa

Instytut Nauk Ekonomicznych i Społecznych Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu
Dyrektor: prof. dr hab. Barbara Kutkowska

Słowa kluczowe: inwestycje, produkcja globalna, produkt krajowy brutto, spółdzielnia, zatrudnienie

Key words: investment, global production, gross national product, cooperative, employment

S y p o s i s. Opracowanie przedstawia ocenę sektora spółdzielczego w gospodarce narodowej w Polsce w latach 1989-2008. W badanym okresie pozycja ekonomiczna przedsiębiorstw spółdzielczych w gospodarce uległa wyraźnemu osłabieniu. W ciągu 20 lat zmniejszył się bowiem ich udział w tworzeniu PKB z 9,5% w 1989 r. do 1,9% w 2008 r., produkcji globalnej z 11,0% do 1,5% oraz zatrudnieniu z 12,5% do 2,1%, a także nakładach inwestycyjnych z 18,7% do 1,8%. Pomimo wyhamowania tempa spadku tych kategorii ekonomicznych w ostatnich latach, nie można stwierdzić, że sytuacja sektora spółdzielczego jest ustabilizowana.

WSTĘP

Rok 1990 był momentem przełomowym w polskiej spółdzielczości, gdyż ustawa z dnia 20 stycznia 1990 r. *o zmianach w organizacji i działalności spółdzielczości* [DzU. 1990.6.36] zlikwidowała związki spółdzielcze i prowadzoną przez nie działalność. W konsekwencji skupiony w związkach potencjał gospodarczy, niezbędny do ich funkcjonowania uległ rozproszeniu i dużemu zniszczeniu. W ten sposób spółdzielnie podstawowe z dnia na dzień straciły oparcie w posiadanym przez związki hurcie, usługach i zorganizowanym zapleczu techniczno-gospodarczym, a także pomoc i doradztwo organizacyjne, prawne i finansowe, niezmiernie potrzebne w warunkach wprowadzonego systemu rynkowego. Procesowi likwidacji związków towarzyszyły liczne nieprawidłowości i nadużycia. Wprowadzenie gospodarki rynkowej i procesy prywatyzacji doprowadziły na pewnym etapie do dezorganizacji i osłabienia spółdzielni, które nie były przygotowane do tak głębokich przekształceń oraz samodzielnego funkcjonowania [Boczarski 1996].

Po 20 latach przemian ustrojowych sektor spółdzielczy w Polsce nadal odbiega od klasycznego modelu europejskiego. Postępujące w naszym kraju (zwłaszcza po przystąpieniu do UE) procesy globalizacyjne oznaczają ekspansję i liberalizację rynku. Małe i średnie przedsiębiorstwa, jakimi są spółdzielnie, poddane zostały bezwzględnej konkurencji. Nastąpiły również realne zmiany w praktyce ekonomicznej państwa (WPR; nowe uzgodnie-

nia w ramach WTO), co bez wątpienia ma wpływ na gospodarkę spółdzielczą. Liberalizacja życia gospodarczego, dokonujący się postęp techniczno-ekonomiczny oraz ewolucja zachowań konsumentów powodują, że rynki krajowe, regionalne i lokalne stają się coraz bardziej zmienne i trudno przewidywalne. Zjawiska te stawiają przed spółdzielczą kadram zarządzającą i samorządem spółdzielczym często całkiem nowe problemy, których rozwiązanie warunkuje dalszy ich rozwój. Spółdzielnie, które nie rozwiązały wspomnianych problemów w sposób właściwy i w odpowiednim czasie, już upadły lub znajdują się w stanie procesu likwidacyjnego. Przedsiębiorstwa spółdzielcze stanowią ważne struktury organizacyjne w gospodarce narodowej, ale muszą podlegać transformacjom, jeśli chcą przetrwać na rynkach, które coraz szerzej się umiędzynaradawiają [Hardt 2004, s. 80-95]. Tradycyjne sposoby funkcjonowania i zarządzania tymi podmiotami nie mają racji bytu na współczesnym zintegrowanym rynku.

CEL, MATERIAŁ I METODY

W trakcie transformacji systemowej, przy wprowadzeniu nowych reguł gospodarowania udział sektora spółdzielczego w gospodarce ulegał wyraźnemu zmniejszeniu. W opracowaniu podjęto próbę oceny sektora spółdzielczego w gospodarce narodowej w latach 1989-2008 przez pryzmat czterech podstawowych kategorii ekonomicznych, takich jak:

- udział sektora spółdzielczego w tworzeniu PKB,
- udział sektora spółdzielczego w produkcji globalnej gospodarki narodowej,
- udział sektora spółdzielczego w zatrudnieniu ogółem w gospodarce narodowej,
- udział sektora spółdzielczego w nakładach inwestycyjnych gospodarki narodowej.

Dyskusja oparta jest głównie na analizie powszechnie dostępnych danych zawartych w publikacjach naukowych oraz w opracowaniach Głównego Urzędu Statystycznego (GUS). W artykule posłużono się metodą analizy porównawczej. Wyniki badań zestawiono w formie tabelarycznej.

WYNIKI I DYSKUSJA

Analiza zmian czterech wybranych kategorii ekonomicznych miała dać odpowiedź na pytanie, jak w latach 1989-2008 zmieniała się pozycja spółdzielni w gospodarce narodowej.

Udział dóbr i usług wytworzonych przez sektor spółdzielczy w gospodarce narodowej systematycznie malał. W 2008 roku stanowił 1,9% PKB (tab. 1.). Od 1989 roku do 2008 roku udział sektora spółdzielczego w PKB obniżył się o 7,6 pp. Najniższy udział (0,9%) odnotowano w 2006 r. W dwóch kolejnych latach zauważa się nieznaczny wzrost znaczenia tego sektora w gospodarce.

Na podstawie danych przedstawionych w tabeli 1. obserwuje się, że w latach 1989-2008 procentowy udział sektora spółdzielczego w produkcji globalnej gospodarki narodowej systematycznie malał. W 2008 r. sektor spółdzielczy wytwarzał 1,5% produkcji globalnej kraju. W porównaniu do 1989 r. udział tego sektora obniżył się o 9,5 pp.

Nasilenie się międzynarodowej konkurencji wymusza stały wzrost wydajności i produktywności. Tymczasem z analizy wielkości produkcji globalnej i liczby zatrudnionych wynika, że w spółdzielniach te dwie kategorie ekonomiczne, w analizowanym okresie, wyka-

zywały tendencje malejące. W konsekwencji powodowało to niską konkurencyjność spółdzielni i wypadanie ich z rynku.

W 2008 r. liczba osób, dla których spółdzielnia była głównym miejscem pracy, wynosiła według szacunków 330,3 tys. Liczba ta obejmowała osoby zatrudnione w ramach umowy o pracę, a w spółdzielniach rolniczych stanowiła jedyne źródło utrzymania. W 2008 r. udział sektora spółdzielczego w zatrudnieniu ogółem wyniósł 2,1%. Spółdzielnie rolnicze (nie licząc banków) zatrudniały około 97 tys. osób. Najwięcej osób pracowało w Spółdzielniach „Samopomocy Chłopskiej” – około 13,3 tys. (13,7%) oraz w spółdzielniach mleczarskich – około 8,3 tys. (8,6%) [Nałęcz, Konieczna 2008].

Od 1989 do 2001 liczba miejsc pracy w sektorze spółdzielczym ciągle malała, zaś po 2001 r. ustabilizowała się. Średni poziom zatrudnienia w latach 2001-2007 wynosił ok. 2,5% (tab. 1.). A zatem w ciągu 20 lat liczba zatrudnionych w tym sektorze zmniejszyła się 6-krotnie. Był to skutek przede wszystkim zmniejszenia liczby spółdzielni oraz spadku poziomu przeciętnego zatrudnienia w tych przedsiębiorstwach.

O rozwoju branży świadczą nakłady inwestycyjne. Z danych przedstawionych w tabeli 1. widać wyraźnie, że udział sektora spółdzielczego w nakładach inwestycyjnych drastycznie spadł. W 2008 r. wartość tego wskaźnika osiągnęła poziom 1,8%. W ciągu analizowanych 20 lat obniżył się on prawie 10-krotnie. Nawet przystąpienie Polski do UE nie przyczyniło się do wzrostu tych nakładów. Jediną prężnie rozwijającą się branżą była spółdzielczość mleczarska. Był to efekt nałożonych na sektor mleczarski wysokich wymagań sanitarno-weterynaryjnych oraz konieczności uzyskiwania certyfikatów jakości.

Przytoczone dane świadczą o utrzymywaniu się w spółdzielniach różnych typów tradycyjnych kierunków produkcji, braku postępu technicznego i ich niskiej konkurencyjności względem przedsiębiorstw sektora prywatnego. W sektorze prywatnym udział w inwestycjach wzrósł w analizowanym okresie o 25 pp. i osiągnął poziom 66% [Nałęcz 2010].

Tabela 1. Znaczenie sektora spółdzielczego w gospodarce narodowej Polski w latach 1989-2008

Kategoria	Udział sektora spółdzielczego w roku [%]																			
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
w nakładach inwestycyjnych gospodarki narodowej	18,7	18,7	22,5	16,5	9,9	6,5	6,0	5,1	5,0	4,6	4,7	5,2	4,4	3,4	2,7	3,1	2,7	3,0	2,0	1,8
w zatrudnieniu ogółem	12,5	9,1	7,6	6,0	5,4	4,8	4,2	3,9	3,7	3,5	3,2	2,9	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,1
w produkcji globalnej gospodarki narodowej	11,0	8,0	-	4,5	2,5	2,4	3,4	3,1	2,9	2,8	2,5	2,4	2,3	2,3	2,5	1,9	1,9	1,7	1,7	1,5
w PKB	9,5	6,5	6,5	4,5	2,5	2,4	1,9	2,2	1,6	1,6	1,4	1,6	1,2	1,2	1,6	1,6	1,0	0,9	1,0	1,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Nałęcz 2010].

WNIOSKI

1. W latach 1989-2008 poważnym zmianom uległ potencjał organizacyjny i gospodarczy spółdzielni. I tak w 2008 roku:
 - udział sektora spółdzielczego w tworzeniu PKB wynosił 1,9% i obniżył się w porównaniu do 1989 r. o 7,6 pp.,
 - udział sektora spółdzielczego w produkcji globalnej wynosił 1,5% i obniżył się w stosunku do 1989 r. o 9,5 pp.,
 - szacunkowa liczba zatrudnionych wynosiła 330,3 tys. osób i pod tym względem Polska zajmowała 5. pozycję wśród krajów UE [Nałęcz, Konieczna 2008, s. 42-87]. Zatrudnienie ogółem w ciągu 20 analizowanych lat zmniejszyło się w sektorze spółdzielczym 6-krotnie.
 - udział sektora spółdzielczego w nakładach inwestycyjnych gospodarki narodowej wynosił 1,8%. W analizowanym okresie obniżył się 10-krotnie.
2. Zderzenie z rynkową rzeczywistością spowodowało, że spółdzielnie utraciły swoją pozycję na rynku. Przeprowadzona analiza wykazała, że chociaż uległ wyhamowaniu spadek podstawowych kategorii ekonomicznych, to nie można jednak stwierdzić, że sytuacja podmiotów spółdzielczych jest ustabilizowana. Przyjęte przez spółdzielnie rozwiązania nie mogą być uznane za wieczne. Muszą być aktualizowane i doskonalone. Zarząd spółdzielni musi zdawać sobie sprawę z tego, że z upływem czasu wyczerpują się możliwości i walory posiadanego potencjału, a przyjęte rozwiązania dezaktualizują się pod wpływem zmieniającego się otoczenia [Mierzwa 2007, s. 62].

LITERATURA

- Boczar K. 1996: *Spółdzielczość polska w okresie przemian społeczno-gospodarczych* (maszynopis), SIB, Warszawa.
- Hardt Ł. 2004: *Spółdzielczość wiejska w Polsce nowe linie podziału, kapitał społeczny oraz strategię uczestnictwa we wspólnej polityce rolnej*, Monitor Europejski, UKIE, Warszawa.
- Mierzwa D. 2007: *Zasady spółdzielcze a wymogi efektywnego zarządzania*, „Współczesne Zarządzanie” nr 3.
- Nałęcz S., Konieczna J. 2008: *Sektor spółdzielczy – główny pracodawca gospodarki społecznej w Polsce*, [w:] *Gospodarka społeczna w Polsce*, (red.) S. Nałęcz, Wyd. Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.
- Nałęcz S. 2010: *Przemiany spółdzielczości polskiej w latach 1990-2009 w świetle badań statystycznych* [w:] *Spółdzielczość polska w 20 lat po wejściu w życie ustawy z dnia 20 stycznia 1990 roku*, Prezentacja w mat. konf. nauk., Warszawa-Miedzeszyn 2010.
- Ustawa z dnia 20 stycznia 1990 r. o zmianach w organizacji i działalności spółdzielczości (Dz.U. 1990.6.36).

Danuta Mierzwa

THE POSITION OF THE COOPERATIVE SECTOR IN THE NATIONAL ECONOMY
OF POLAND

Summary

The article presents the position of the cooperative sector in Poland's national economy in the years 1989-2008. By analyzing four economic categories, such as the share of cooperatives in gross national product and global production as well as in employment and investment outlays one may claim that the economic position of the cooperative companies has been remarkably weakened. In the course of the last 20 years their share in GNP has decreased by 7.6 percentage points (from 9.5% in 1989 to 1.9% in 2008) and in global production – by 9.5 percentage points (from 11 % to 1.5%), in employment – by 10.4 PP (from 12.5% to 2.1%) and in investment outlays – by 16.9 percentage points (from 18.7% to 1.8%). Despite the fact that the speed of decrease in these economic categories has been reduced, one cannot claim that the situation of the cooperative sector has become stable.

Adres do korespondencji:
dr hab. Danuta Mierzwa, prof. UP
Instytut Nauk Ekonomicznych i Społecznych
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
pl. Grunwaldzki 24A
50-363 Wrocław
tel. (71) 320 17 90, fax (71) 320 17 86
e-mail: danuta.mierzwa@up.wroc.pl